

The Concept of the Court Referring a Dispute to Arbitration in the Civil Procedure Code

Yousef Darvishi Hoveyda

Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. Email: yoo.darvishi_hoveyda@iauctb.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Manuscript received:
5 August 2024
final revision received:
17 October 2024
accepted:
18 January 2025
published online:
8 April 2025

Keywords:

Enforcement of Arbitral Awards, Mandatory Arbitration, Notification of Arbitral Awards, Voluntary Arbitration, Referring Court, Setting Aside of Arbitral Awards.

Abstract

The Civil Procedure Code of Iran, enacted in 2000 (1379 in the Persian calendar), employs the term "court referring the dispute to arbitration" or similar expressions in several provisions related to arbitration. Legal scholarship on arbitration lacks consensus regarding the specific court to which this term refers. Most legal scholars interpret the "court referring the dispute to arbitration" as the court in which, during the course of proceedings, the parties agree to submit their dispute to arbitration for resolution. However, this prevailing interpretation, along with other views on the identity of the referring court, conflicts with various provisions of the Civil Procedure Code. This article adopts a descriptive-analytical approach to clarify the identity of the referring court, particularly by examining the historical context of the Civil Procedure Code, thereby resolving ambiguities in the law. The analysis reveals that, despite differing opinions in legal scholarship, the concept of the "court referring the dispute to arbitration," as a vestige of prior legislation, currently lacks any practical application. The term, used in multiple provisions of the Civil Procedure Code, is a concept without a corresponding real-world instance.

Cite this article: Darvishi Hoveyda, Yousef ; "The Concept of the Court Referring a Dispute to Arbitration in the Civil Procedure Code", *Private Law Studies*, 55(1): 79 - 101. DOI: <https://doi.com/10.22059/JLQ.2025.376742.1007902>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.com/10.22059/JLQ.2025.376742.1007902>

Introduction

The arbitration provisions in Iran's Civil Procedure Code, enacted in 2000 (1379 in the Persian calendar), are outlined in Chapter Seven, Articles 454 to 501. Several provisions designate the competent court for arbitration-related actions as the "court that referred the dispute to arbitration." Under the Civil Procedure Code, the court's role in supporting arbitration includes appointing arbitrators, serving arbitral awards, addressing objections to awards, and enforcing awards. Identifying the referring court is critical, as the legislature assigns its responsibilities such as arbitrator appointment, review of objections, and award enforcement.

Although the term "court that referred the dispute to arbitration" appears to denote the court that initially directed the dispute to arbitration, its precise legal meaning and application remain unclear. Determining the referring court's identity requires not only an analysis of the current Civil Procedure Code but also an examination of its historical development, judicial practices, legal interpretations, and the harmonization of its provisions. Legal scholars in Iran hold divergent views on the legislature's intended meaning of the "referring court." Some interpret it as the court that appointed the arbitrator, others as the court in which the parties agreed to arbitration during litigation, and still others as the court that served the arbitral award.

Accurately identifying the referring court is of both theoretical and practical significance, as the court's supportive and supervisory functions—such as serving awards, reviewing objections, and enforcing awards—depend on its identification. To resolve this issue, this study examines legal scholarship, the historical evolution of the Civil Procedure Code, and interpretations consistent with the legislature's intent and the Code's provisions.

Method

This study employs a descriptive-analytical methodology to resolve ambiguities in the Civil Procedure Code and identify the specific court referred to as the "court that referred the dispute to arbitration." The analysis involves a review of the relevant provisions of the current Code, Iranian legal scholarship, and scholars' interpretations of the referring court. Additionally, the historical evolution of the Civil Procedure Code, prior legislation designating competent courts in arbitration matters, judicial

practices, and related legal texts are examined to accurately determine the referring court's identity within the framework of the current Code.

Conclusion

This study seeks to clarify ambiguities in the provisions of the Civil Procedure Code of 2000 (1379 in the Persian calendar) that designate the "court that referred the dispute to arbitration" as the competent authority for arbitration-related duties. Many legal scholars identify the referring court as the one in which the parties, during litigation, agree to resolve their dispute through arbitration. In this view, the referring court—potentially an appellate court—is responsible for serving the arbitral award, addressing objections, and, upon the request of the prevailing party, enforcing the award. Other scholars interpret the referring court as the one that appointed the arbitrator or served the arbitral award.

However, an analysis of the prior Civil Procedure Code and earlier legislation—particularly regarding mandatory and voluntary arbitration and the use of the term "referring court"—demonstrates that the term, as used in the current Code, lacks practical application. The phrase "court that referred the dispute to arbitration" is a vestige of prior legislation, inadvertently retained in the current Civil Procedure Code. The drafters of the Code overlooked that the concept of a referring court is tied to mandatory arbitration, where courts were legally obligated to refer disputes to arbitration without the parties' consent. In contrast, the current Code recognizes only voluntary arbitration, with no provision for mandatory arbitration. Consequently, the concept of a referring court, as understood in prior legal frameworks, has no practical instance under the current law.

Acknowledgment

The author expresses sincere gratitude to the editor-in-chief, the executive secretary of the Quarterly Journal of Private Law Studies, and the article's reviewers for their invaluable support and contributions to enhancing the quality of this research.

Declaration of conflicting interests

The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Funding

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY) license.

معمای دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در قانون آیین دادرسی مدنی

یوسف درویشی هویدا

استادیار گروه فقه و حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. رایانامه: yoo.darvishi_hoveyda@iauctb.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹، در چند ماده از مواد مربوط به داوری، عبارت «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» یا عبارات مشابه آن را به کار برده است. در ادبیات حقوقی مرتبط با داوری، در مورد مصداق دادگاه مزبور، نظر یکسانی وجود ندارد. بیشتر نویسندگان حقوقی، منظور از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» را دادگاهی می‌دانند که در جریان رسیدگی به دعوا در آن دادگاه، طرفین بر ارجاع دعوی خود به داوری و حل‌وفصل آن از این طریق، تراضی می‌کنند. با این حال نظر مورد اشاره به عنوان تفسیر رایج و همچنین سایر نظرهایی که در خصوص مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری ارائه شده است، با مواد مختلف قانونی مغایرت دارد. این مقاله به صورت توصیفی - تحلیلی در پی آن است که به‌ویژه بر مبنای پیشینه قانون آیین دادرسی مدنی، با رفع ابهام از قانون، مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری را روشن سازد. باید گفت که هرچند در ادبیات حقوقی، نظرهای مختلفی نسبت به مصداق دادگاه مزبور وجود دارد، اما با توجه به قوانین مختلف دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری به عنوان بازمانده‌ای از قوانین پیشین، در حال حاضر هیچ‌گونه مصداق خارجی ندارد و عبارت مذکور که در چندین ماده از مواد قانون آیین دادرسی مدنی به کار رفته است، مفهومی فاقد مصداق است.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۵ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری:

۲۶ مهر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۹ دی ۱۴۰۳

تاریخ چاپ:

۲۰ فروردین ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

ابطال رأی، ابلاغ رأی، اجرای رأی داوری، داوری اجباری، داوری اختیاری، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا.

استناد: درویشی هویدا، یوسف (۱۴۰۴، بهار). «معمای دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در قانون آیین دادرسی مدنی». *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۵(۱)، ۱۰۱ - ۷۹. DOI: <https://doi.com/10.22059/JLQ.2025.376742.1007902>

© نویسندگان.

ناشر: موسسه انتشارات دانشگاه تهران

مقدمه

مقررات مربوط به داورى در قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹ که اغلب در نوشته‌های حقوقی با نام رایج و شناخته‌شده آن، یعنی قانون آیین دادرسی مدنی به‌کار گرفته می‌شود، در باب هفتم این قانون و در مواد ۴۵۴ تا ۵۰۱ مذکور افتاده است. چندین ماده از قانون مورد اشاره، در تعیین دادگاه صالحی که عهده‌دار اقدام خاصی در زمینه داورى است، با عنوان «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» یا «دادگاهی که دعوا را به داورى ارجاع کرده است»، یاد کرده است. طبق قانون آیین دادرسی مدنی اقدامات دادگاه در موضوع داورى که نویسندگان حقوقی ما آنها را با عنوان‌هایی مانند «مساعدت دادگاه» یا «دخال و مداخله دادگاه در داورى» یا «دخال مساعدتى دادگاه در جریان داورى» یا «نظارت دادگاه بر داورى» و یا عنوان‌های مشابه توصیف کرده‌اند^۱ (سروستانی و ماندگار، ۱۳۹۹: ۱۸۵؛ علومى یزدی و درخشان‌نیا، ۱۳۹۷: ۸۸؛ منصوری و امینی، ۱۴۰۰: ۱۲۵؛ مافی و پارسافر، ۱۳۹۱: ۱۰۵)، اقدام دادگاه در تعیین داور، ابلاغ رأی داورى، رسیدگی به اعتراض به رأی داورى (ابطال رأی داور) و سرانجام اجرای رأی داورى را در برمی‌گیرد. ضرورت شناخت دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى، به‌ویژه از آن‌رو، محسوس‌تر می‌شود که قانونگذار در اقدامات مساعدتى یا مداخله‌ای پیش‌گفته و به‌طور خاص در سه اقدام ابلاغ رأی داور، اعتراض به رأی داور و اجرای رأی داور، در کنار دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» نام برده است. با اینکه «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» یا «دادگاهی که دعوا را به داورى ارجاع کرده است»، مفهوم و معنایی روشن دارد و مقصود از آن، دادگاهی است که دعوا را به داورى ارجاع کرده است، اما مصداق آن مشخص نیست. شناخت مصداق دادگاه مورد بحث تنها با توجه به مواد قانون آیین دادرسی مدنی میسر نیست و باید بر مبنای پیشینه تاریخی قانون آیین دادرسی مدنی و رویه قضایی و تفسیر و هماهنگی منطقی بین مواد مختلف قانونی مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى که آن را باید معمایی در نظام قضایی فعلی دانست، مشخص ساخت.

نویسندگان حقوقی ما در خصوص اینکه منظور قانونگذار از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى کدام دادگاه است، نظرهای کاملاً متفاوتی را ارائه کرده‌اند. گاه در ادبیات حقوقی، مقصود از دادگاه مورد بحث، دادگاهی دانسته شده که داور را تعیین کرده است گاه نیز آن را حمل بر دادگاهی کرده‌اند که در جریان رسیدگی دادگاه به دعوا، طرفین بر ارجاع امر به داورى توافق می‌کنند یا دادگاهی که رأی داورى را ابلاغ کرده است. در هر حال، تعیین دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى، نه‌تنها از لحاظ نظری، بلکه از لحاظ عملی و در تعیین دادگاه صلاحیت‌دار در انجام تکالیفی که

۱. بعضی نویسندگان حقوقی نیز موارد ارتباط دادگاه با داورى را به «مواردی که دخالت دادگاه با هدف مساعدت صورت می‌پذیرد» و «مواردی که دخالت دادگاه با هدف نظارت صورت می‌پذیرد» تقسیم‌بندی کرده‌اند (کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۱۴۶).

طبق قانون در دخالت مساعدتی و نظارتی در جریان داوری بر عهده دارد، بسیار دارای اهمیت است. به‌منظور شناخت دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری و روشن کردن مصداق این دادگاه، ابتدا به بررسی موضوع در قانون و ادبیات حقوقی خواهیم پرداخت و سپس با توجه به پیشینه قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ و با بررسی موضوع در قوانین پیش از آن و با بهره‌گیری از سایر مواد قانون و اصول حقوقی تلاش خواهیم کرد که مقصود از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری را روشن و مصداق آن را مشخص کنیم.

۱. دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در قانون و ادبیات حقوقی

۱.۱. ابلاغ رأی داوری

در صورتی که طرفین بر چگونگی و روش ابلاغ رأی داوری تراضی نکرده باشند، مطابق ماده ۴۸۵ قانون آیین دادرسی مدنی، داور باید رأی خود را به دفتر «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داور یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، تسلیم نماید...».

منظور از دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد که در این ماده و مواد دیگر مانند مواد ۴۸۸ و ۴۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی آمده است، روشن است. کافی است فرض کنیم قرارداد داوری در میان نیست، دعوا در چه دادگاهی طرح می‌گردد، همان دادگاه عهده‌دار ابلاغ رأی داور یا حسب مورد رسیدگی به اعتراض به رأی داوری و اجرای رأی داوری خواهد بود (شمس، ۱۳۸۵: ۵۴۱).

روشن است که دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری بر دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، مقدم است و در صورتی که دادگاه نخست وجود داشته باشد، نوبت به دادگاه اخیر نخواهد رسید. بسیاری از نویسندگان حقوقی ما در توضیح ماده ۴۸۵ و بیان دادگاه صالح جهت ابلاغ رأی داوری، تنها به تکرار عبارت ماده ۴۸۵ و اینکه امر ابلاغ رأی داوری بر عهده دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، بسنده کرده‌اند (بهشتی و مردانی، ۱۳۸۵: ۳۸۱؛ افتخار جهرمی و السان، ۱۳۹۹: ۴۷۰؛ صریحی و روزبهانی، ۱۴۰۱: ۳۵۴).^۱ بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری را دادگاهی دانسته‌اند که سابقه ابلاغ در آن دادگاه وجود دارد.^۲ بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی مشابه همین نظر چنین نتیجه‌گیری کرده‌اند

۱. «در صورتی که توافق نسبت به ابلاغ رأی انجام نشده باشد، داور مکلف است حسب مورد، رأی خود را به دفتر دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، تسلیم نماید» (شمس، ۱۳۸۵: ۵۶۷).

۲. «باید بین دو حالت تفکیک کرد: حالتی که داوری به دنبال قرار دادگاه مبنی بر ارجاع اختلاف به داوری است. در این حالت پرونده‌ای در دادگاه موجود است و در حقیقت سابقه ابلاغ در پرونده در دسترس است. از این رو چنانچه در خصوص نحوه ابلاغ

«اگر دعوا در مرحله تجدیدنظر به داوری ارجاع شود، امر ابلاغ نیز با همین دادگاه است، نه دادگاه نخستین. به عبارت دیگر، داور باید رأی را به دادگاهی تحویل دهد که دعوا نزد آن است. ماده ۴۸۵ قانون در این مورد صریح است» (خدابخشی، ۱۳۹۱: ۴۳۸). همین طور همانند نظرهای اخیر، منظور از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری دادگاهی دانسته شده که دعوا توسط آن دادگاه به داوری ارجاع شده است و بنابراین اگر دادگاه تجدیدنظر، دعوا را به داوری ارجاع داده باشد، این دادگاه مکلف به ابلاغ رأی داوری خواهد بود (مهاجری، ۱۳۹۷: ۲۸۳).

بدین‌سان این دسته از نویسندگان حقوقی مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری را دادگاهی می‌دانند که دعوا توسط آن دادگاه به داوری ارجاع شده باشد؛ یعنی دادگاهی که در جریان رسیدگی به دعوا، طرفین در خصوص آن دعوا بر داوری توافق می‌کنند. پذیرش این نظر، همین نتیجه منطقی و مورد اشاره نویسندگان حقوقی را در پی خواهد داشت که اگر طرفین با تکیه بر مجوز اعطایی قانونگذار در ماده ۴۵۴ قانون آیین دادرسی مدنی، در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر حل‌وفصل اختلافات از طریق داوری تراضی کنند، دادگاه تجدیدنظر عهده‌دار امر ابلاغ رأی داوری خواهد بود.

بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی مغایر با این نظر، مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در حال حاضر را دادگاه تعیین‌کننده داور دانسته‌اند (همی، ۱۴۰۲: ۱۳۳). بر همین مبنا «دادگاه تعیین‌کننده داور، مکلف است تا زمان صدور رأی، پرونده را مفتوح نگه دارد و بر فرایند داوری نظارت کند و پس از صدور ابلاغ رأی داور پرونده را از آمار کسر و آمار نماید» (همی، ۱۴۰۲: ۱۴۶). بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی ضمن اینکه دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری که امر ابلاغ را عهده‌دار است، دادگاهی می‌دانند که طرفین در جریان رسیدگی قضایی به دعوا در آن دادگاه، بر حل‌وفصل دعوا از طریق داوری به‌جای ادامه دعوا در دادگاه توافق می‌کنند (ایرانشاهی، ۱۴۰۲: ۲۲۴)، حمل دادگاه ارجاع‌کننده دعوا بر دادگاهی که نصب داوران را بر عهده دارد، مورد انتقاد قرار داده‌اند، زیرا «در فرضی که دادگاه اقدام به تعیین داور کرده، صلاحیت وی صرفاً در خصوص تعیین داور، فعلیت یافته و با تعیین داور نیز به پایان رسیده است» (ایرانشاهی، ۱۴۰۲: ۳۲۴).

۲.۱. ابطال رأی داوری

قانون آیین دادرسی مدنی پس از آنکه در ماده ۴۸۹ در هفت بند موارد بطلان و قابلیت اجرایی نداشتن رأی داوری را بیان می‌کند، در ماده ۴۹۰ در بیان مهلت اعتراض و مرجع صلاحیتدار جهت رسیدگی به اعتراض، مقرر می‌دارد: «در مورد ماده فوق هریک از طرفین می‌تواند، ظرف

سکوت شده باشد، داور مکلف است رأی خود را به دفتر دادگاه ارجاع‌کننده امر به داوری تسلیم نماید (کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۱۷۴).

بیست روز بعد از ابلاغ رأی داور از دادگاهی که دعوا را ارجاع به داوری کرده یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، حکم به بطلان رأی داور را بخواهد...».

رویکرد نویسندگان حقوقی در توضیح دادگاه صلاحیتدار در رسیدگی به دعوای ابطال رأی داور یکسان نیست. بسیاری همانند دو مرحله مداخله مساعدتی دادگاه در داوری یعنی، مساعدت دادگاه در ابلاغ و اجرای رأی داوری، با روشن تلقی کردن حکم قانون و با تکرار آن حکم، دادگاه صلاحیتدار را دادگاهی دانسته‌اند که دعوا را به داوری ارجاع کرده یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را داراست^۱ (افتخار جهرمی و السان، ۱۳۹۹: ۴۷۰؛ شمس، ۱۳۸۵: ۵۷۶؛ زراعت، ۱۳۸۸: ۳۶۸؛ قهرمانی، ۱۳۹۷: ۲۲۳؛ حیاتی، ۱۳۹۴: ۲۳۲؛ بهرامی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۳؛ ایرانشاهی، ۱۴۰۲: ۳۲۴). مطابق این نظر، مصداق «دادگاهی که دعوا را به داوری ارجاع نموده»، دادگاهی است که در جریان رسیدگی به دعوا در دادگاه، طرفین بر ارجاع همان دعوا به داوری تراضی می‌کنند و بنابراین رسیدگی دادگاه متوقف بر نتیجه رسیدگی داوری می‌شود. این نظر بدان ختم می‌شود که اگر طرفین در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر، قرارداد داوری منعقد کنند، مرجع صالح جهت رسیدگی به دعوای ابطال رأی داور، دادگاه تجدیدنظر خواهد بود (مهاجری، ۱۳۹۷: ۳۱۰).^۲ بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی با اینکه دادگاهی که دعوا را به داوری ارجاع کرده، همسو با نظر رایج در ادبیات حقوقی، دادگاهی دانسته‌اند که دعوا در جریان رسیدگی در آن دادگاه به داوری ارجاع می‌شود، نتیجه این نظر را در فرضی که در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر ارجاع به داوری توافق می‌شود، قابل اعمال نمی‌دانند. از نظر این نویسندگان «عبارت قانونگذار در ماده ۴۹۰ مبتنی بر غلبه بوده و در صورت ارجاع امر به داوری از طریق دادگاه تجدیدنظر، مرجع صالح جهت رسیدگی به دعوای ابطال را باید مرجع بدوی صادرکننده رأی دانست. از طرفی رسیدگی یک مرحله‌ای نیز در حقوق ما بسیار استثنایی بوده و باید در مواقع شک و تردید، از آن دوری جست» (صریحی و روزبهانی، ۱۴۰۱: ۴۱۳). بعضی دیگر از نویسندگان حقوقی بدون بیان استدلال خاصی، دادگاه صالح را در دعوای ابطال رأی داور، ابلاغ رأی داور و نیز اجرای رأی داوری، دادگاهی دانسته‌اند که صلاحیت رسیدگی به دعوای اصلی را داراست و نامی از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری به میان نیاورده‌اند (فضلی و بزرگمهر، ۱۴۰۰: ۲۱۳).

۱. «دادگاه صلاحیتدار جهت رسیدگی به دعوای ابطال رأی مطابق ماده ۴۹۰ ق.آ.د.م. جدید، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری و یا دادگاهی است که صلاحیت رسیدگی به رأی داور و واجد صلاحیت رسیدگی به درخواست اجرای آن است» (جنیدی، ۱۳۸۱: ۳۳۳).

۲. «چنانچه دعوا از طریق دادگاه تجدیدنظر به داوری ارجاع شده باشد، دادگاه تجدیدنظر به اعتراض محکوم‌علیه رأی داوری رسیدگی خواهد کرد» (کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۳۶۴).

۳.۱. اجرای رأی داوری

ممکن است، محکوم‌علیه رأی را طوعاً اجرا نکند و محکوم‌له وادار شود اجرای اجباری رأی را از دادگاه صالح تقاضا کند. ماده ۴۸۸ قانون آیین دادرسی مدنی با پیش‌بینی همین موضوع مقرر می‌دارد: «هرگاه محکوم‌علیه تا بیست روز پس از ابلاغ، رأی داوری را اجرا ننماید، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری و یا دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد مکلف است به درخواست ذی‌نفع طبق رأی، برگ اجرایی صادر کند. اجرای رأی برابر مقررات قانونی است». بدین ترتیب قانونگذار همانند ابلاغ رأی داور و ابطال رأی داور، دادگاه عهده‌دار اجرای رأی داوری را همان «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» یا دادگاه صالح به رسیدگی به اصل دعوا، تعیین کرده است. در اینجا نیز اگر دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری وجود داشته باشد، نوبت به دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد، نخواهد رسید.

در ادبیات حقوقی، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری که جهت اجرای رأی داوری صلاحیت دارد، با تکرار عبارتی متن قانون، به دادگاهی گفته شده است که دعوا را به داوری ارجاع کرده است (شمس، ۱۳۸۵: ۵۸۱؛ زراعت، ۱۳۸۸: ۳۶۹؛ ایران‌شاهی، ۱۴۰۲: ۳۳۴؛ کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۲۷۵؛ السان و همکاران، ۱۴۰۰: ۳).

نتیجه تعیین مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری بر مبنای دادگاهی که در جریان رسیدگی به دعوا در آن دادگاه، طرفین بر حل‌وفصل دعوا از طریق داوری توافق کنند، آن خواهد بود که اگر طرفین در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر داوری تراضی کنند، دادگاه تجدیدنظر را باید عهده‌دار اجرای رأی داور دانست و بعضی از نویسندگان حقوقی بر پذیرش این نتیجه و اجرای رأی توسط دادگاه تجدیدنظر تصریح کرده‌اند (افتخار جهرمی و السان، ۱۳۹۹: ۴۷۳؛ مهاجری، ۱۳۹۷: ۲۹۶). بعضی دیگر از استادان ضمن اینکه دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری را حمل بر دادگاهی کرده‌اند که در جریان رسیدگی به آن دادگاه، دعوا با توافق طرفین به داوری ارجاع می‌شود، نتیجه این تفسیر را در جایی که در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر، طرفین بر حل‌وفصل دعوا از طریق داوری تراضی کرده باشند، قابل پذیرش و اعمال نمی‌دانند. خارج دانستن دادگاه تجدیدنظر از اجرای رأی داوری یا متکی به قانون و صراحت ماده ۵ قانون اجرای احکام مدنی بوده است که طبق آن صدور اجرائیه با دادگاه نخستین است حتی اگر حکم از دادگاه تجدیدنظر صادر شده باشد (شمس، ۱۳۸۵: ۵۸۱)، یا بر مبنای غلبه و ضرورت هماهنگی قواعد و وجود مشکلات عملی در مرحله اجرای رأی بوده است.^۱

۱. «در عمل، رویه قضایی از طریق دادگاه نخستین، رأی داور را اجرا می‌کند و عبارت ماده ۴۸۸ را ناظر به «وارد مورد غالب» می‌داند، زیرا اغلب در مرحله نخستین است که طرفین به داوری رجوع می‌کنند. بنابراین «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» همان «دادگاه نخستین» تفسیر می‌شود و به‌نظر می‌رسد که ضرورت هماهنگی قواعد نیز اقتضای پذیرش این تفسیر را دارد.

۲. روشن ساختن مصداق «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» بر مبنای پیشینه قانون

۲.۱. داوری اجباری در قانون آیین دادرسی مدنی

یکی از رکن‌های اصلی تحقق داوری، قرارداد داوری است. به عبارت دیگر، داوری، اصولاً اختیاری و ارادی است؛ یعنی داوری با توافق و تراضی طرفین تحقق می‌یابد و هر دو طرف اختلاف باید با تراضی بخواهند که به جای دادگاه دعوی خود را از طریق داوری حل و فصل کنند. بنابراین داوری اجباری یعنی آن قسم داوری بی‌آنکه طرفین به داوری رضایت داشته باشند و قرارداد داوری منعقد کرده باشند و به حکم قانون و به صورت اجباری دعوی خود را از طریق داوری حل و فصل نمایند، جنبه استثنایی دارد (شعاریان، ۱۴۰۲: ۱۱۷؛ مدنی، ۱۳۷۶: ۲۳۹).

نویسندگان حقوقی گاه به جای داوری اجباری، از اصطلاح «داوری قانونی» یا «داوری تقنینی» استفاده کرده و داوری را به دو داوری قراردادی که منشأ الزام طرفین به مراجعه به داوری، قرارداد طرفین است و داوری قانونی تقسیم‌بندی کرده‌اند (کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۵۸؛ شید، ۱۴۰۰: ۴۸) و گاهی داوری اجباری نیز به دو نوع داوری اجباری «قراردادی» و «غیرقراردادی» تقسیم‌شده است (امینی و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۲؛ کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۵۷).

به هر حال بدون ورود به جزئیات این مباحث و تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته باید با صراحت تأکید کرد که در قانون آیین دادرسی مدنی فعلی (مصوب ۱۳۷۹) هیچ نوعی از داوری اجباری وجود ندارد. نبود داوری اجباری در قانون مورد اشاره به‌ویژه زمانی برجسته خواهد شد که این قانون با قوانین پیشین یعنی قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ و قوانین پیش از آن مقایسه شود.

۲.۲. داوری اجباری در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ و قوانین پیشین

قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ در دو مورد داوری اجباری را پیش‌بینی کرده بود؛ یکی ماده ۶۷۶ که مقرر می‌داشت: «در مورد اختلاف بین زن و شوهر راجع به سوء رفتار و عدم تمکین و نفقه و کسوه و سکنی و نیز هزینه طفلی که در عهده شوهر و در حضانت زن باشد، از طرف هریک از زوجین طرح شود دادگاه می‌تواند به درخواست هر یک از طرفین، دعوا را «ارجاع به داوری نموده» و در صورت عدم تراضی آنها در تعیین داور، لااقل دو نفر را از بین اقرباء طرفین و در صورتی که در محل سکونت خود اقرباء نداشته باشند، از اشخاصی که با آنها معاشرت و دوستی دارند، تعیین کنند...». دومین ماده نیز ماده ۶۷۷ بود. در این ماده آمده بود: «در دعاوی

کشاندن پای دادگاه تجدیدنظر به مرحله اجرا، علاوه بر نامأنوس بودن آن، مشکلات عملی را نیز بیشتر می‌نماید، زیرا اجرای احکام، یکی از دشوارترین بخش‌های فرایند قضایی است»: (خدابخشی، ۱۳۹۱: ۵۹۶).

راجع به تخلیه عین مستأجره از قبیل دکان و مغازه، دادگاه می‌تواند به درخواست یکی از طرفین، دعوا را ارجاع به داور نماید، مشروط بر اینکه درخواست مذکور از طرف مدعی در دادخواست و از طرف مدعی‌علیه در محاکمات اختصاری تا جلسه اول دادرسی به‌عمل آید.

در هر دو ماده ارجاع به داوری توسط دادگاه با درخواست یکی از طرفین به‌عمل می‌آید. این ترتیب که بعضی نویسندگان حقوقی آن را با عنوان داوری «نیمه‌اجباری» و بعضی دیگر با عنوان «داوری اجباری نسبی» توصیف کرده‌اند، در تحلیل نهایی چون قرارداد داوری و تراضی طرفین در رجوع به داوری وجود ندارد، جزو موارد داوری اجباری قرار می‌گیرد (یوسف‌زاده، ۱۴۰۱: ۹۸؛ طاهری و شریف‌علیایی، ۱۳۹۹: ۱۸۰).

در قوانین پیش از قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸، داوری اجباری به‌صورت بارزتری مقرر شده بود. در قانون اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۲۹۰ داوری کاملاً جنبه اختیاری داشت و هیچ موردی از داوری اجباری در آن دیده نمی‌شد.

قانون حکمیت مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۰۶، با نسخ مقررات قانون اصول محاکمات حقوقی در مورد حکمیت، در تمام دعاوی حقوقی داوری اجباری را مقرر کرد. به موجب ماده ۱ این قانون: «هرگاه در دعاوی حقوقی یکی از متداعیین محکمه صلح، بدایت و تجارت از محکمه تقاضا کند، قطع دعوا به طریق حکمیت انجام گیرد، طرف دیگر را به موافقت با این تقاضا تکلیف و مطابق مواد ذیل رفتار خواهد کرد...».

«قانون اصلاح قانون حکمیت» مصوب ۱۳۰۸ داوری اجباری عمومی مقرر در ماده ۱ قانون حکمیت را نسخ کرد.^۱ با این حال در ماده ۳ این قانون، نوعی از داوری اجباری وجود داشت و آن «دعوی تخلیه دکان و مغازه‌ها و امثال آنها» بود که مطابق ماده ۳ به تقاضای یکی از طرفین به حکمیت ارجاع می‌شد (افتخار جهرمی، ۱۳۷۸: ۲۱). «قانون حکمیت» جدیدی که در سال ۱۳۱۳ و در ۳۸ ماده به تصویب رسید، در ماده ۳۷ خود داوری اجباری در دعاوی خانوادگی همانند ماده ۶۷۶ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ پیش‌بینی کرده بود. بسیاری از مواد همین قانون عیناً یا با تغییرات جزئی در قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ تکرار شد و به تعبیر یکی از استادان حقوق «همین قانون بود که بعداً اساس تدوین مقررات باب هشتم قانون آیین دادرسی مدنی [مصوب ۱۳۱۸] در باب داوری قرار گرفت» (افتخار جهرمی، ۱۳۷۸: ۲۲). سرانجام در مورد داوری اجباری پیش از قانون آیین دادرسی مدنی فعلی باید به ماده ۱۰ قانون اصلاح قانون پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب ۱۳۶۵ اشاره کرد که مقرر کرده بود به‌جز موارد خاص، تمامی دعاوی حقوقی

۱. «حکمیت اجباری که بدون تعهد قبلی ضمن معامله بین متعاملین مقرر شده باشد، یعنی حکمیت اجباری مولود قانون ۱۳۰۶ در عمل نتیجه خوب نداشت» (متین دفتری، ۱۳۷۸: ۷۸).

که ظرف پنج سال یا بیشتر منتهی به رسیدگی و صدور رأی نشده باشد، به تقاضای خواهان دادگاه باید قرار ارجاع دعوا به داوری صادر می‌کند.

۳.۲. «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» تابعی از داوری اجباری است

تاکنون این نتیجه حاصل شد که قانون آیین دادرسی مدنی فعلی، عاری از هرگونه داوری اجباری است. اما در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ و به‌ویژه قوانین پیش از آن، داوری اجباری پیش‌بینی شده بود.

عبارت «دادگاه یا محکمه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» به‌تدریج از قانون حکمیت مصوب ۱۳۰۶ به ادبیات قانونگذاری ما وارد شد. در این قانون که داوری اختیاری وجود نداشت و تمامی داوری‌ها مطابق ماده ۱ آن حالت اجباری داشت، در ماده ۳ «قرار ارجاع حکمیت» پیش‌بینی شده بود و در ماده ۸ درباره اجرای رأی داور آمده بود؛ «... محکمه که قرار حکمیت داده، مطابق رأی حکم، ورقه اجراییه صادر خواهد کرد». در قانون حکمیت ۱۳۱۳ به‌عنوان قانون اصلی که قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ بر مبنای آن تدوین شده است، اجرای رأی بر عهده «محکمه ارجاع‌کننده دعوا به حکمیت» و یا «محکمه‌ای که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا» را دارد، گذاشته شده بود. در ماده ۲۴ نیز اگر داور مدت داوری را رعایت نمی‌کرد، فسخ رأی حکم‌ها «از محکمه ارجاع‌کننده و یا محکمه‌ای که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد» قابل طرح بود. در ماده ۲۷ نیز همین ترتیب در ابطال رأی داور پیش‌بینی شده بود.

در ماده ۱۰ قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری نیز که پیشتر به آن اشاره شد و داوری در آن جنبه اجباری داشت، تکالیفی بر عهده «دادگاه ارجاع‌کننده امر به داوری» بار شده بود. سرانجام در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ نیز در بحث ابلاغ و ابطال و اجرای رأی داور، «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری»، در کنار دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد قرار گرفته است. همین مواد عیناً یا با تغییرات بسیار اندک وارد قانون آیین دادرسی مدنی فعلی شده است.

به‌منظور فهم دقیق «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» و شناخت مصداق آن باید سه نوع قانون مربوط به داوری را با یکدیگر مقایسه کرد و عبارات به‌کاررفته در این قوانین را در مورد ارتباط دادگاه با داوری (مساعدت یا مداخله دادگاه)، مبنای نتیجه‌گیری قرار داد:

۱. قانون عاری از داوری اجباری: در قانون اصول محاکمات حقوقی مصوب ۱۲۹۰، تنها دادگاه صلاحیتدار به اصل دعوا را عهده‌دار امور داوری می‌داند و هیچ نامی از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری، به میان نمی‌آورد. در ماده ۷۷۳ این قانون آمده بود: «بعد از اعلام و ابلاغ حکم حکم به طرفین، وظیفه حکم‌ها به انجام رسیده و حکم حکم به

طرفین، وظیفه حکم‌ها به انجام رسیده و حکم حکم، نظر به مبلغ مدعی به در مدت یک هفته به محکمه صلح یا محکمه ابتدایی که حکم حکم در حوزه آن صادر شده است، داده می‌شود. همین‌طور در ماده ۷۷۶ «شکایت از حکمیت و تقاضای فسخ و افتادن حکم حکم از اعتبار» و در ماده ۷۷۹ نیز دادن «ورقه اجرائیه» را بر عهده همین دادگاه صلح یا ابتدایی که حکم حکم بدان تقویم شده، قرار داده بود.

۲. قانون عاری از داورى اختیاری: در قانون حکمیت مصوب ۱۳۰۶ که در مواد مختلف تکالیفی را برای دادگاه برمی‌شمارد، تنها از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» سخن به میان می‌آورد. به موجب قسمت اخیر ماده ۸: «محکمه [ای که] قرار حکمیت داده، مطابق رأى حکم، ورقه اجرائیه صادر خواهد کرد».

۳. قانون دربردارنده هر دو نوع داورى اختیاری و اجباری: در قانون حکمیت مصوب ۲۰ بهمن ۱۳۱۳، هر دو دادگاه یعنی «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» و «دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد» در کنار هم قرار می‌دهد. به موجب ماده ۲۲: «هر گاه محکوم‌علیه تا ده روز بعد از ابلاغ به او طوعاً، حکم را اجرا نکرد، محکمه ارجاع‌کننده دعوا به حکمیت و یا محکمه‌ای که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد مکلف است به تقاضای طرف ذی‌نفع بر طبق رأى حکم، ورقه اجرائیه صادر کند». مواد ۲۴ و ۲۷ نیز همین ترتیب را در مورد تکالیف دیگری که دادگاه در رابطه با داورى از جمله ابطال رأى داورى عهده دارد، تکرار کرده است. مواد قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ که برگرفته از قانون حکمیت ۱۳۱۳ است، در بحث ابلاغ و ابطال و اجرای رأى داور به «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» و «دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد» اشاره کرده است. این ترتیب در آن زمان منطقی و موجه بوده است، زیرا هرچند در این قانون اصل بر اختیاری بودن داورى بوده، اما در مواردی، داورى اجباری نیز وجود داشته است.

نویسندگان قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ در استنساخ ناقصی که از قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ به‌عمل آورده‌اند، با تکرار حکم این قانون، هر دو دادگاه یعنی «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى» و «دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را دارد» در مواد مربوط به ابلاغ، ابطال و اجرای رأى داورى به‌کار برده‌اند. اینان از این نکته مهم غافل بوده‌اند که داورى اجباری از قانونی که خود تنظیم کرده‌اند، رخت بر بسته است، بنابراین «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داورى»، در قانون آیین دادرسی مدنی، نمی‌تواند مصداق خارجی پیدا کند. نکته‌ای که اشاره بدان ضروری است، آن است که ممکن است به استناد ماده ۴۹۱ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ ادعا شود که اگر طرفین در جریان رسیدگی دادگاه به دعوا، بر داورى توافق کنند (از این طریق دعوا به داورى ارجاع شده باشد)، مرجع رسیدگی به دعوای ابطال رأى داورى همین دادگاه

خواهد بود. اما در پاسخ باید گفت که آنچه ماده ۴۹۱ دلالت صریح بر آن دارد، این است که در صورتی که در جریان رسیدگی دادگاه، طرفین بر داوری تراضی کنند، دادگاه باید رسیدگی به دعوا را تا صدور حکم قطعی دعوای بطلان رأی داوری متوقف سازد. به عبارت دیگر، از سرگیری دعوا در دادگاه متوقف بر روشن شدن قطعی نتیجه داوری خواهد بود و نمی‌توان این استنباط را از ماده به عمل آورد که خود همان دادگاه نیز باید به دعوای ابطال رأی داوری رسیدگی کند. همچنین در کنار استدلال‌های دیگر می‌توان گفت که پذیرش نظر مخالف، این نتیجه غیرمنطقی و غیرقابل پذیرش را در پی دارد که اگر طرفین در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر داوری تراضی کنند، دادگاه تجدیدنظر به عنوان دادگاه نخستین، عهده‌دار رسیدگی به دعوای ابطال رأی داوری شود.

۳. سایر دلایل بی‌مصدق بودن «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری»

۳.۱. هماهنگی با اصول دادرسی و مقررات قانونی

اصل این است که دعوا در دو مرحله ماهوی مورد رسیدگی قرار می‌گیرد (رسیدگی دودرجه‌ای) و احکام از قابلیت تجدیدنظر برخوردارند (نهرینی، ۱۴۰۱: ۱۸۹). قانونگذار نیز در مواد ۴۹۱ و ۴۹۳ قانون آیین دادرسی مدنی، حکم ابطال رأی داور یا رد آن (حکم به بطلان دعوای خواهان ابطال) را قابل تجدیدنظر دانسته است. حال نتیجه تفسیر رایج از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» آن خواهد بود که اگر طرفین در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر حل و فصل دعوا از طریق داوری توافق کنند، دادگاه تجدیدنظر عهده‌دار رسیدگی بدوی به دعوای ابطال خواهد بود (کریمی و پرتو، ۱۳۹۹: ۳۶۴؛ مهاجری، ۱۳۹۷: ۳۱۰). این امر افزون بر نقض اصل مزبور، با مواد ۷ و ۱۰ قانون آیین دادرسی مدنی نیز مغایر است که رسیدگی نخستین را با دادگاه بدوی می‌داند.

همچنین طبق قانون اجرای احکام مدنی (ماده ۵) اجرای رأی بر عهده دادگاه نخستین است، هرچند رأی از دادگاه تجدیدنظر صادر شده باشد. نتیجه تفسیر رایج آن خواهد بود که دادگاه تجدیدنظر نیز مرجع اجراکننده رأی قرار گیرد، همچنان که در ادبیات حقوقی نیز بدان تصریح شده است (افتخار جهرمی و السان، ۱۳۹۹: ۴۷۳؛ مهاجری ۱۳۹۷: ۲۹۶). بعضی استادان نیز به ناچار برای رفع این معضل و دور ساختن دادگاه تجدیدنظر از مهلکه اجرای رأی داوری، به اطلاق ماده ۵ قانون اجرای احکام مدنی و غلبه و ضرورت هماهنگی قواعد و نامأنوس بودن دادگاه تجدیدنظر با امر اجرا متوسل شده‌اند (شمس، ۱۳۸۵: ۵۸۱؛ خدابخشی، ۱۳۹۱: ۵۶۱).

سرانجام در این قسمت می‌توان قانون داوری تجاری بین‌المللی مصوب ۱۳۷۶ را که بر مبنای قانون نمونه آنسیترا ل تدوین شده است (جنیدی، ۱۳۷۸: ۱۸)، به عنوان شاهد دیگری به میدان آورد. درحالی که به تجویز بند ۲ ماده ۲ این قانون، همانند ماده ۴۵۴ قانون آیین دادرسی مدنی،

طرفین می‌توانند اختلافات خود را قبل از طرح در مرجع قضایی یا پس از طرح در هر مرحله که باشد، به داوری ارجاع کنند، این قانون، در تکالیفی که بر عهده دادگاه قرار داده است، از جمله ابطال رأی داوری (ماده ۳۳)، هیچ‌گاه نامی از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» به میان نمی‌آورد. علت این امر آن است که در این قانون نیز همانند قانون آیین دادرسی مدنی داوری اجباری وجود ندارد (شیروی، ۱۳۹۱: ۲۷). اگر منظور از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری، دادگاهی باشد که در جریان رسیدگی به دعوا، طرفین بر ارجاع اختلاف به داوری تراضی کنند، این قانون نیز باید در اقدامات مساعدتی و نظارتی دادگاه، به چنین دادگاهی اشاره می‌کرد.

همچنین می‌توان گفت که پذیرش تفسیر رایج و واسپاری همه موارد ابلاغ رأی داوری، ابطال رأی داوری و اجرای آن به همان دادگاهی که در جریان رسیدگی دادگاه به دعوا، طرفین بر حل و فصل دعوا از طریق داوری تراضی کرده‌اند، می‌تواند دست‌کم در مواردی با اصل استقلال و بی‌طرفی دادگاه به عنوان اصول مهم حاکم بر رسیدگی‌های قضایی در تعارض باشد. در حقوق فرانسه، برای جلوگیری از ایجاد چنین مشکلاتی قاضی پشتیبان یا قاضی حمایتی (Le juge d'appui) را پیش‌بینی کرده‌اند (شهلا و بشارتی، ۱۳۹۸: ۴۲). قاضی پشتیبان صالح که مطابق قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه، رئیس دادگاه شهرستان و در صورت پیش‌بینی صریح موافقت‌نامه داوری رئیس دادگاه بازرگانی است، جهت رسیدگی به درخواست‌های تقدیمی که در مواد مختلف قانون آیین دادرسی مدنی آمده است دارای صلاحیت است (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۲۲).

قاضی یادشده برابر قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه تکالیف مختلفی را در زمینه جریان داوری که در مواد ۱۴۵۰ به بعد قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه مذکور افتاده است، بر عهده دارد (محسنی، ۱۳۹۴: ۳۲۰).

۲.۳. مغایرت تفسیر رایج با چگونگی اقدام دادگاه

اقدامات دادگاه حقوقی و تصمیم‌گیری این دادگاه در چارچوب دادخواست و یا در محدوده درخواستی است که از دادگاه به عمل می‌آید. در واقع «دادگاه در تصمیم‌گیری و رسیدگی محدود به خواسته‌های طرفین دعواست و نمی‌تواند از پیش خود بر قلمرو موضوعی دعوا افزوده و یا بدون دلیل از آن بکاهد» (غمامی و محسنی، ۱۳۸۶: ۹۲). پرسش آن است که در درخواست تعیین داور یا ابلاغ رأی داوری، تقاضای خواهان (درخواست‌کننده) چیست؟ مگر نه این است که درخواست وی، تنها تعیین داور یا ابلاغ رأی داوری است و دادگاه محدود و مأخوذ به این خواسته است. توسعه قلمرو اقدام و صلاحیت دادگاه در این موارد به اجرای رأی داور یا ابطال رأی داوری، با هیچ‌یک از مقررات قانونی سازگار نیست. هیچ نصی، دادگاه تعیین‌کننده داور را عهده‌دار امر ابلاغ یا ابطال و اجرای رأی داور نکرده یا دادگاه ابلاغ‌کننده رأی داور را مکلف نکرده است که به اجرا

یا ابطال رأی بپردازد. هریک از این موارد و خواسته‌ها هرچند در قالب درخواست تقدیم شود، پرونده‌ای جدا را تشکیل می‌دهد که نیازمند ثبت و ارجاع است. این درخواست‌ها می‌توانند به همان شعبه‌ای ارجاع شوند که به هر نحو به جریان داوری در قالب تعیین داور یا ابلاغ رأی داور یا ابطال رأی داوری مساعدت یا بر آن نظارت کرده‌اند. مانند آنکه ابلاغ رأی داوری به همان شعبه تعیین‌کننده داور ارجاع شود، یا با ارجاع، همان دادگاهی اجرای رأی داور را انجام دهد که در خصوص ابطال رأی داور، رأی صادر کرده است.

آنچه می‌ماند و تفسیر بیشتر نویسندگان حقوقی نیز از «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» بر آن قرار گرفته، دادگاهی است که در جریان رسیدگی آن دادگاه، طرفین بر حل و فصل دعوا از طریق داوری تراضی کرده باشند. اگر این تفسیر از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری پذیرفته شود، به معنای آن است که این دادگاه باید به انتظار بنشیند تا اگر طرفین نحوه ابلاغ را مشخص نکرده باشند، رأی داور را ابلاغ کند و در صورت اعتراض محکوم‌علیه، دعوی ابطال را مورد رسیدگی قرار دهد (یوسف‌زاده، ۱۴۰۱: ۸۹). سرانجام نیز در صورت عدم اجرای رأی داوری از سوی محکوم‌علیه، رأی را به‌موقع اجرا گذارد.

پس به‌عنوان دلیل دیگری که تفسیر رایج را برنمی‌تابد، باید گفت که اگر در جریان رسیدگی به دعوا در آن دادگاه، طرفین بر داوری تراضی می‌کنند، دادگاه پرونده مورد رسیدگی را مختومه می‌سازد (هرچند به‌صورت موقتی) و آن را معطل درخواست‌های ابلاغ و ابطال و اجرای رأی داوری نمی‌گذارد. اگر هم در موارد خاصی دادگاهی، پرونده را بدون مختومه کردن آن در وقت نظارت می‌گذارد، برای آن است که اگر داوری به هر دلیلی مانند اقاله و غیر آن فرجام خوشی از لحاظ فیصله دادن به دعوا نیابد، رسیدگی به همان دعوا را از سرگیرد نه آنکه خود را درگیر ابلاغ و ابطال و اجرای رأی داوری سازد.

در برابر آن، بر فرض پذیرش تفسیر رایج از دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری و برای مثال در صورتی که طرفین در دادگاه نخستین بر حل و فصل دعوا از طریق داوری تراضی کنند، دعوای مطرح در دادگاه با چه سرنوشتی مواجه خواهد بود؟ بعضی از استادان که همان تفسیر رایج را نیز برگزیده‌اند، نظر داده‌اند که دادگاه باید در قالب صدور «قرار رد دعوا» یا «قرار توقیف دعوا» یا با «صدور دستور اداری ساده» پرونده را مختومه سازد (افتخار جهرمی و السان، ۱۳۹۹: ۳۸۳؛ خدابخشی، ۱۳۹۹: ۳۶۶). حال چگونه می‌توان پذیرفت درحالی که پرونده با صدور قرار قاطع یا غیر آن از دایره رسیدگی خارج شده است، دادگاه هر آن باید آماده ابلاغ یا ابطال یا اجرای رأی داور باشد.

۳.۳. پذیرش بی‌مصدق بودن دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در رویه قضایی

رویه قضایی موجود نیز «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» را فاقد مصداق می‌داند. مهم‌ترین دلیل این ادعا آن است که در رویه قضایی دادگاه تجدیدنظر هیچ‌گاه مرجع اجرای رأی داور یا دادگاه نخستین دعوای ابطال رأی داور قرار نمی‌گیرد، هرچند طرفین دعوا در جریان رسیدگی دادگاه تجدیدنظر بر داوری تراضی کرده باشند (خدابخشی، ۱۳۹۱: ۵۹۶؛ همتی، ۱۴۰۲: ۴۶). اداره حقوقی قوه قضاییه نیز در پاره‌ای از نظریات مشورتی خود، بی‌آنکه علت اصلی را بیان کند، مصداقی برای «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری»، قائل نیست. برای نمونه این اداره در نظریه مشورتی شماره ۷/۹۸/۴۷۶ - ۱۳۹۸/۰۷/۲۳ چنین نظر داده است: «اولاً؛ مقصود از «دادگاهی که دعوا را ارجاع به داوری کرده» مذکور در ماده ۴۹۰ قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹، دادگاه مستقر در آن حوزه قضایی است و نه شعبه ارجاع‌کننده دعوا به داوری. از سوی دیگر، دعوای ابطال رأی داور، دعوایی مستقل از دعوایی است که ابتدا در دادگاه مطرح شده است...».

نتیجه

معمای «دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری» و تعیین مصداق این دادگاه را جز با یاری گرفتن از پیشینه قانون آیین دادرسی مدنی نمی‌توان حل کرد. عبارت دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ یادگاری از قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ و به‌ویژه قوانین پیش از آن است که بی‌آنکه تراضی میان طرفین وجود می‌داشت، دادگاه به‌صورت اجباری، دعوا را به داوری ارجاع می‌کرد. همین دادگاه که دعوا را به‌طور اجباری به داوری ارجاع می‌کرد، طبق قانون عهده‌دار تمامی اقدامات لازم مربوط به داوری بود. با توجه به اینکه قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ فاقد هرگونه داوری اجباری است، دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری در حال حاضر دارای مصداق خاصی نیست و حمل مفهوم و عبارت مزبور بر دادگاهی که طرفین در جریان رسیدگی به دعوا در آن دادگاه بر داوری تراضی کرده یا حمل آن بر دادگاه تعیین‌کننده داور یا ابلاغ‌کننده رأی داور با مواد قانون آیین دادرسی مدنی و قوانین دیگر سازگار نیست. بنابراین تنها دادگاه عهده‌دار اقدامات مساعدتی یا مداخله‌ای در جریان داوری، را باید تنها همان دادگاهی دانست که صلاحیت رسیدگی به اصل دعوا را داراست.

نسخه‌برداری غیردقیق و ناقص تهیه‌کنندگان قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ از قانون آیین دادرسی مدنی پیشین، محدود به آنچه بیان شد نیست. به همین دلیل ضرورت اصلاح مقررات فعلی و تدوین و تصویب قانون جامع و دقیق داوری، بیش از پیش احساس می‌شود. ماده ۴۹۱ قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ نیز تنها دلالت صریح بر آن دارد که چنانچه در جریان رسیدگی به دعوا در دادگاه، طرفین بر داوری تراضی کنند، تا مشخص شدن

نتیجه داوری و صدور رأی قطعی دعوی بطلان رأی داوری دادگاه رسیدگی به دعوا را متوقف می‌سازد و برداشت این نکته از ماده که خود همان دادگاه به‌عنوان مصداق دادگاه ارجاع‌کننده دعوا به داوری، رسیدگی به دعوای بطلان رأی داوری را عهده‌دار است، بنا به دلایل پیش‌گفته غیر قابل پذیرش و با مواد مختلف قانون مغایر است.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده است.

قدردانی

در پایان، مراتب قدردانی و سپاس صمیمانه خود را از سردبیر و دبیر اجرایی فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، همچنین داوران محترم مقاله، به‌دلیل حمایت‌ها و مساعدت‌های ارزنده‌شان در انجام این پژوهش و ارتقای کیفیت آن ابراز می‌داریم.

منابع

- افتخار جهرمی، گودرز (۱۳۷۸). تحولات نهاد داوری در قوانین موضوعه ایران: دستاورد آن در داوری بین‌المللی. *مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی*، (۲۷-۲۸). در: https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56870.html (۱۱ خرداد ۱۴۰۲)
- افتخار جهرمی، گودرز؛ السان، مصطفی (۱۳۹۹). *آیین دادرسی مدنی*، ج ۳، تهران: میزان.
- السان، مصطفی؛ مولائی، یوسف؛ نجفی‌زاده، لیلا (۱۴۰۰). شناسایی و اجرای رأی داور داخلی؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و استرالیا. *مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز*، (۲). در: https://jls.shirazu.ac.ir/article_6203.html (۱۱ خرداد ۱۴۰۲)
- امینی، عیسی؛ رشیدی، امید؛ اسکینی، ربیعا (۱۳۹۹). تفسیر شرط داوری اجباری. *فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی*، (۳۲).
- <https://doi.org/10.22054/jplr.2020.40179.2138>
- ایران‌شاهی، علیرضا (۱۴۰۲). *حقوق داوری داخلی*. تهران: میزان.
- بهرامی، بهرام؛ دریمی، علی؛ پرتوی‌زاده، رضا؛ بهرامی، محمدرضا (۱۴۰۱). *بایسته‌های حقوق داوری در حقوق ایران*. تهران: نگاه بینه.

- بهشتی، جواد؛ مردانی، نادر (۱۳۸۵). *آیین دادرسی مدنی*. ج ۲، تهران: میزان.
- جنیدی، لیا (۱۳۸۱). *اجرای آرای داورى بازرگانی خارجی*. تهران: شهر دانش.
- جنیدی، لیا (۱۳۷۶). *نقد و بررسی تطبیقی قانون داورى تجارى بین‌المللى*. تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسى دانشگاه تهران.
- حیاتی، علی عباس (۱۳۹۴). *آیین دادرسی مدنی* ۳. تهران: میزان.
- خدابخشی، عبدالله (۱۳۹۱). *حقوق داورى و دعاوى مربوط به آن در رویه قضایی*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- زراعت، عباس (۱۳۸۸). *آیین دادرسی مدنی*. تهران: دانش‌پذیر.
- سروستانی، وحید؛ ماندگار، مصطفی (۱۳۹۹). *دخالت مساعدتی دادگاه در داورى؛ مبانی و مصادیق*. مجله حقوق خصوصی پردیس فارابی دانشگاه تهران، ۱۷(۱).
- <https://doi.org/10.22059/jolt.2020.287021.1006769>
- شعاریان، ابراهیم (۱۴۰۲). *موافقت‌نامه داورى از انعقاد تا انحلال در پرتو حقوق داورى داخلی و بین‌المللى*. تهران: شهر دانش.
- شمس، عبدالله (۱۳۸۵). *آیین دادرسی مدنی*. ج ۳، تهران: دراک.
- شهلا، مهدی؛ بشارتی، لیلا (۱۳۹۸). *نقش دادگاه‌های ملی در داورى تجارى بین‌المللى در حقوق ایران و فرانسه*. مجله حقوقی بین‌المللی، ۶۰(۶۰).
- شید، بابک (۱۴۰۰). *گسترش قلمرو موافقت‌نامه داورى به شخص ثالث و ثائم مقام*. تهران: شهر دانش.
- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳). *داورى تجارى بین‌المللى*. تهران: سمت.
- صریحی، عملی؛ روزبهانی، زینب (۱۴۰۱). *حقوق داورى داخلی*. تهران: جنگل جاودانه.
- طاهری، سهیل؛ شریف علیایی، حسین (۱۳۹۹). *داورى اجبارى و مصادیق آن در حقوق ایران*. مجله آموزه‌های حقوقی گواه، ۱۶(۱).
- <https://doi.org/10.30497/leg.2020.2810>
- فضلی، حسن؛ بزرگمهر، امیرعباس (۱۴۰۰). *تحلیل آیین دادرسی مدنی و جهات ابطال رأی داورى*. تهران: دادگستری کل استان تهران.
- قهرمانی، نصراله (۱۳۹۷). *مباحث دشوار آیین دادرسی مدنی*. ج ۲، تهران: خرسندی.
- علومى یزدی، حمیدرضا؛ درخشان‌نیا، حمید (۱۳۹۷). *مداخله دادگاه در تعیین داور؛ آسیب‌شناسی قانون رویه قضایی و ارائه الگو*. فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی، ۲۲(۲۲).
- <https://doi.org/10.22054/jplr.2018.8353>
- غمامی، مجید؛ محسنی، حسن (۱۳۸۶). *آیین دادرسی فراملی*. تهران: میزان.
- کریمی، عباس؛ پرتو، حمیدرضا (۱۳۹۹). *حقوق داورى داخلی*. تهران: دادگستر.
- مافی، همایون؛ پارسا، جواد (۱۳۹۱). *دخالت دادگاه‌ها در رسیدگی‌های داورى در حقوق ایران*. مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۵۷(۵۷). در:
- https://jlvviews.ujas.ac.ir/article_703381.html ^۸ اردیبهشت ۱۴۰۳
- متین‌دفتری، احمد (۱۳۷۸). *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*. ج ۱، تهران: مجد.

- محسنی، حسن (۱۳۹۴). آیین دادرسی مدنی فرانسه. ج ۲، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- مدنی، سیدجلال‌الدین (۱۳۷۶). آیین دادرسی مدنی. ج ۱، تهران: پایدار.
- مهاجری، علی (۱۳۹۷). مبسوط در آیین دادرسی مدنی. ج ۴، تهران: فکرسازان.
- منصوری، عباس؛ امینی، عیسی (۱۴۰۰). محدوده نظارت دادگاه بر رأی داوری داخلی از حیث قوانین موجد حق با تأکید بر رویه قضایی. فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی، (۳۶). <https://doi.org/10.22054/jplr.2019.43299.2230>
- نهرینی، فریدون (۱۴۰۰). آیین دادرسی مدنی. ج ۲، تهران: گنج دانش.
- همتی، احمد (۱۴۰۲). نظارت دادگاه در داوری ملی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- یوسف‌زاده، مرتضی (۱۴۰۱). آیین داوری. تهران: شرکت سهامی انتشار.

References

- Alsan, M., Molaei, Y., & Najafizadeh, L. (2021). Recognition And Enforcement Of Domestic Arbitral Awards: A Comparative Study Of Iranian And Australian Law, *Journal Of Legal Studies, Shiraz University*, (2). [in Persian] https://jls.shirazu.ac.ir/Article_6203.html
- Amini, I., Rashidi, O., & Eskini, R. (2020). Interpretation Of Mandatory Arbitration Clauses. *Private Law Research Quarterly, Allameh Tabataba'i University*, (32). [in Persian] <https://doi.org/10.22054/jplr.2020.40179.2138>.
- Bahrani, B., Dorimi, A., Partooizadeh, R., & Bahrani, M. (2022). *Essentials Of Arbitration Law In Iranian Legal System*. Tehran: Negah-E Bineh. [in Persian]
- Beheshti, J., & Mardani, N. (2006). *Civil Procedure*, Vol. 2. Tehran: Mizan Publishing. [in Persian]
- Eftekhari Jahromi, G. (1999). Developments In The Institution Of Arbitration In Iranian Statutory Law: Its Achievement In International Arbitration, *Legal Research Journal, Shahid Beheshti University*, (27–28). [in Persian]. https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/Article_56870.html
- Eftekhari Jahromi, G., & Alsan, M. (2020). *Civil Procedure*. Vol. 3. Tehran: Mizan Publishing. [in Persian]
- Fazeli, H., & Bozorgmehr, A. (2021). *Analysis Of Civil Procedure And Grounds For Setting Aside Arbitral Awards*. Tehran: Judiciary Of Tehran Province. [in Persian]
- Ghamami, M., & Mohseni, H. (2007). *Transnational Civil Procedure*. Tehran: Mizan Publishing. [in Persian]
- Ghahremani, N. (2018). *Challenging Topics In Civil Procedure*, Vol. 2. Tehran: Khorsandi. [in Persian]

- Hayati, A, A, (2015). *Civil Procedure III*. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
- Hemmati, A, (2023). *Judicial Oversight In Domestic Arbitration*. Tehran: Sherkat Sahami Enteshar. [in Persian]
- Iranshahi, A, (2023). *Domestic Arbitration Law*. Tehran: Mizan Publishing. [in Persian]
- Joneidi, L, (1997). Comparative Review And Analysis Of The Law On International Commercial Arbitration. Tehran: *Faculty Of Law And Political Science, University Of Tehran*. [in Persian]
- Joneidi, L, (2002). *Enforcement Of Foreign Arbitral Awards*. Tehran: Shahre Danesh. [in Persian]
- Karimi, A., & Parto, H, (2020). *Domestic Arbitration Law*. Tehran: Dadgostar. [In Persian]
- Khodabakhshi, A, (2012). *Arbitration Law And Related Disputes In Judicial Practice*. Tehran: Sherkat Sahami Enteshar. [in Persian]
- Mafi, H., & Parsa, J. (2012). Judicial Intervention In Arbitral Proceedings In Iranian Law, *Journal Of Judicial Legal Views, University Of Judicial Sciences And Administrative Services*, (57).
https://jlviews.ujscs.ac.ir/Article_703381.html[in Persian]
- Madani, S, J, (1997). *Civil Procedure*, Vol. 1. Tehran: Paydar. [in Persian]
- Mansouri, A., & Amini, I. (2021). Judicial Review Of Domestic Arbitral Awards In Light Of Substantive Law With Emphasis On Judicial Precedent, *Private Law Research Quarterly, Allameh Tabataba'i University*, (36).
<https://doi.org/10.22054/Jplr.2019.43299.2230>[in Persian]
- Matin Daftari, A, (1999). *Civil And Commercial Procedure*. Vol. 1. Tehran: Majd. [in Persian]
- Mohajeri, A, (2018). *Comprehensive On Civil Procedure*. Vol. 4. Tehran: Fekrsazan. [in Persian]
- Mohseni, H. (2015). *Civil Procedure Of France*. Vol. 2. Tehran: Sherkat Sahami Enteshar. [in Persian]
- Nahrini, F. (2021). *Civil Procedure*. Vol. 2. Tehran: Ganj-E Danesh. [in Persian]
- Oloumi Yazdi, H., & Derakhshan Nia, H. (2018). Judicial Intervention In Arbitrator Appointment: A Critique Of Judicial Procedure Law And A Model Proposal, *Private Law Research Quarterly, Allameh Tabataba'i University*, (22). <https://doi.org/10.22054/Jplr.2018.8353>. [in Persian]
- Sarvestani, V., & Mandegar, M. (2020). Supportive Court Intervention In Arbitration: Foundations And Instances. *Private Law Journal, Farabi Campus, University Of Tehran*, 17(1).
<https://doi.org/10.22059/Jolt.2020.2887021.1006769>. [in Persian]
- Sarihi, A., & Rozehbahani, Z. (2022). *Domestic Arbitration Law*. Tehran: Jangal Javdaneh. [in Persian]

- Shahla, M., & Besharati, L. (2019). The Role Of National Courts In International Commercial Arbitration Under Iranian And French Law, *International Law Journal*, (60). [in Persian]
- Shams, A. (2006). *Civil Procedure*. Vol. 3. Tehran: Darak. [in Persian]
- Sheid, B. (2021). *Extension Of Arbitration Agreements To Third Parties And Legal Successors*. Tehran: Shahre Danesh. [in Persian]
- Shiravi, A. (2014). *International Commercial Arbitration*. Tehran: SAMT Publishing. [in Persian]
- Shoarian, E. (2023). *The Arbitration Agreement: From Formation To Dissolution In Light Of Domestic And International Arbitration Law*. Tehran: Shahre Danesh. [in Persian]
- Taheri, S., & Sharif Alaei, H, (2020). Mandatory Arbitration And Its Instances In Iranian Law. *Gava Legal Teachings Journal*, 6(1). <https://doi.org/10.30497/Leg.2020.2810>. [in Persian]
- Yousefzadeh, M,(2022). *Arbitration Procedure*. Tehran: Sherkat Sahami Enteshar. [in Persian]
- Zeraat, A, (2009). *Civil Procedure*. Tehran: Danesh Pazir. [in Persian]